

ANDREI OTETEA

Az Osborne-i egyezmény (1857. aug. 9.)

A dunai román fejedelemségek egyesítésének eszméje, mely a XVIII. század vége óta állandóan terjedt, az 1848-as forradalom után a román nemzeti program főpontjává vált, a krími háború pedig nemzetközi kérdéssé tette. Egy ütköző állam létrehozásáról volt szó Moldva és Havasalföld egyesítése által, melynek az a szerepe, hogy semlegesítse Oroszország, Ausztria és Törökország összeütközéseit, s elzárja Oroszország elől a konstantinápolyi utat.

A XIX. század első felében az orosz csapatok három ízben jutottak el a Dunáig, kardcsapás nélkül, a román lakosság segítségével, amely Oroszországnak Törökország feletti győzelmei révén függetlenségét remélte visszaszerezni.

A fejedelemségek 1853. évi elfoglalásában a nyugati hatalmak a török birodalom felosztási tervének első szakaszát látták, mely tervet I. Miklós az év elején az angol követnek terjesztette be Szentpétervárott. Anglia indiai és iráni kapcsolatait féltette, Franciaország pedig a háborúban alkalmat keresett a bécsi szerződések által teremtett helyzet felszámolására, ezért csatlakoztak Törökországhoz és hadat üzentek Oroszországnak (1854. március 27.).

Annak gondolatát, hogy a török birodalmat megvédjék Oroszország ismétlődő támadásai ellen, s egyben az európai egyensúlyt az európai Törökország északi határán egy független állam létrehozásával biztosítsák, Resid pasa nagyvezír vetette fel. Egyébként ő nem tett mást, mint hogy felújította Ion Ghica javaslatát, aki mint Havasalföld 1848-as forradalmi kormányának képviselője a Portánál, 1854 októberében Benedettinek, Franciaország konstantinápolyi ügyvivőjének tervezetet nyújtott be arról, hogy a fejedelemségek egyesülése által egy független államot hozzanak létre, s ezáltal kiküszöböljék Törökország és Oroszország közvetlen érintkezését Európában. Az elgondolással együtt Resid annak minden következményét elfogadta: egyesítés idegen fejedelem alatt, a török hűbérúri hatalomtól független alkotmány, a hatalmak által közösen garantált semlegesség és teljes függetlenség az adó tökéltetésének árán, ami Törökországnak lehetővé tenné, hogy a béke helyreállításakor háborús terheit fedezze.¹ Ezt a nyilatkozatot Lord Cowley, Anglia párizsi nagykövete sürgönyileg továbbította külügyminisztere, Lord Clarendon számára.²

A diván azonban nem csatlakozott Resid pasához, mert félt a nép ellenállásától, mely nem érthette volna meg, hogyan vezethet a birodalom megvédése érdekében indított háború a birodalom megvesonkítására.

¹ *L. Thouvenel: Trois années de la Question d'Orient. Paris. 1897. 4—5. l. jegyzet.*

² „Three years ago Reshid was rather in favor of it (of union) and the French Emperor was ardently desirous of it.” *Harold Temperley: The Union of Rumania. 229. l.*

Resid tervezetét 1855 elején Anglia újból felvetette. Az angol kormány elgondolásai azonban bizonytalanok voltak, mivel tagjai nem tudtak egy véleményre jutni az új állam megszervezését illetően. A miniszterelnök, Lord Palmerston, aki a képviseleti rendszert egyetemes csodaszernek tartotta, Moldovát és Havasalföldet szabad alkotmánnyal, képviseleti rendszeren alapuló nemzetgyűléssel és a szultán által élethosszig vagy tetszés szerint meghatározott időtartamra kinevezett egy vagy két fejedelemmel akarta megajándékozni. Így tehát határozatlan volt az egyesítés ügyében, mivel „egy vagy két fejedelmi” fogadott el. Lord Clarendon egy idegen fejedelmet javasolt, „mint Egyiptomban”. Egy hónappal később elfogadta a teljes függetlenséget is.³ Alighanem az angol kormány nyerte meg III. Napóleon beleegyezését is a fejedelemségek egyesítéséhez. Cowley, akit megbíztak, hogy ilyen irányú kezdeményezéseket tegyen a francia kormánynál, 1855. október 22-én jelenti, hogy „Walewski nem rokonszenvez a fejedelemségek idegen fejedelem alatt történő egyesítésének eszméjével”. Több sikere volt a császárnál, mert egy héttel később azt írhatta, hogy III. Napóleon csatlakozott Clarendon tervéhez. Ezekről a kezdeményezésekről maga Cowley számolt be 1857 májusában, amikor Anglia és Franciaország eltérő nézetei a fejedelemségek kérdésében szövetségük megszakadásával fenyegettek, s ezért tisztázást célzó tárgyalást kísérelt meg Walewskivel és a császárral. „Walewski állásfoglalása az, hogy a francia kormány ebben a kérdésben előzőleg semleges volt, és bár ő felvetette a kérdést a bécsi konferencián s az angol kormánynak elfogadásra javasolt memorandumában újból előterjesztette azt a párizsi kongresszus megnyitása előtt, elhatározta, hogy nem ragaszkodik hozzá, ha a királynő tanácsosainak ellenállásával kellene szembekerülnie; de amint Őn (Clarendon) Párizsba érkezésekor közölte a császárral és vele magával is (Walewskivel) beleegyező álláspontját ebben a kérdésben, a kormány nagy örömmel tette magáévá azt a kongresszus ülésein és később is. Ilyen körülmények között a francia kormány álláspontja némi méltánylást érdemel, hiszen e kérdésben való érdekeltsége azon a feltételezésen alapul, hogy az angol kormánnyal közös megegyezésben járt el.” Cowley elismeri, hogy Clarendon kezdetben helyeselte az egyesülést, de mielőtt elhagyta Párizst, megíngatták őt Ali pasa érvei.⁴

Mégsem valószínű, hogy III. Napóleon Clarendon beszélt rá a fejedelemségek egyesítésének gondolatára, és hogy Franciaország nagykövetének, Bouqueneynek a javaslata a bécsi konferencián egyszerű kísérleti léggömb lett volna. A fejedelemségek egyesítése tökéletesen beleilleszkedett Napóleon Ausztria-ellenes politikájába és gazdasági terjeszkedési tervéibe.

A román emigránsok az egyesítés érdekében folytatott propagandájukat nemcsak a liberális és demokratikus közvéleménynek szánták, hanem a pénzügyi és ipari köröknek is, úgy tüntetve fel az egyesült fejedelemségeket, mint előnyös piacot tőkéjük és ipari termékeik elhelyezésére és országaiknak mezőgazdasági termékekkel való ellátására. Az egyesítés érdekében folytatott propagandájuk így támaszra talált a francia kapitalistáknál is.

A krími háború helyreállította Franciaország tekintélyét Keleten, és lehetővé tette konstantinápolyi nagykövetének, Thouvenel-nek, hogy elvitassa az angol nagykövettől, Lord Stratford of Redcliff-től a vezető szerepet. Franciaország azonban nem elégedett meg azzal, hogy helyreállította tekintélyét; hasznot akart húzni a háborúból azzal is, hogy gazdasági vezető szerepét is

³ Palmerston Clarendonhoz, 1855. febr. 28-án. Co. 219. l.

⁴ *W. G. East: The Union of Moldavia and Wallachia. Appendix III. 197—198. l.*

biztosítja. Levantei kivitele az 1836. évi 17 millió frankról 1856-ban 92 millióra emelkedett, bevitele pedig 19 millióról 132 millióra nőtt. Természetesen meg akarta őrizni, sőt fejleszteni kívánta kereskedelmét, a kivételes körülmények gyümölcsét. Ehhez azonban gátat kellett vetnie az angol konkurrenciának.

A francia tőke próbálkozásai annak érdekében, hogy behatoljon a fejedelemségek gazdaságába, 1853-tól indultak meg, amikor egy francia kereskedő Moldovába ment, hogy ott búzát vásároljon. Ezek a próbálkozások 1855 után fokozódtak. Mérnökök, pénzemberek és kereskedők járták be Moldvát, hogy feltárják és felmérjék az ország erőforrásait, majd terveket készítettek ezek értékesítésére. Javasolták a kormánynak, hogy bankokat és hajózási társaságokat hozzon létre, vasutakat és korszerű utakat építsen. A párizsi Crédit Mobilier hajlandónak mutatkozott vasút létesítésére Moldván keresztül az osztrák határtól Galacig. Az egyik folyami hajózási társaság képviselője, Michel Magnan 1856 májusában megszerezte a hajózási monopóliumot a Prut és Szeret folyókon 30 évre. Ausztria megsemmisítette az engedélyt a Porta által.⁵

III. Napóleon, akinek a fejedelemségek egyesítéséből becsületbeni kérdést kellett csinálnia, nem azért lépett háborúba, hogy megvédje a török birodalom integritását, hanem hogy bosszút álljon Oroszországon az első császárság bukása miatt, és hogy az 1815-ös egyezmények művét lerombolja. A szentföldi vita számára nem jelentett mást, mint alkalmat Franciaországnak az elszigeteltségből való kilépésre, valamint arra, hogy megegyezést keressen Angliával és elsőrendű szerepet játsszék a nemzetközi politikában. Az orléansi ház bukását külpolitikájának erélytelenségével magyarázta. Mivel III. Napóleon politikája számára a főakadályt Oroszország és Ausztria jelentette, 1854-ben védelmére kelt Törökországnak Oroszországgal szemben, a fejedelemségeknek egyesülésük érdekében 1855-ben és Szardíniának 1859-ben Ausztria ellen.

Európa térképének megváltoztatása volt a császári politika uralkodó gondolata, és ez a nemzeti elmélet formáját öltötte magára, mert ezzel elvi igazolást adhatott Oroszország, Ausztria és Törökország elleni ellenségeskedésüknek. 1854-ben a császár bevallotta Ausztria párizsi nagykövetének azt a reményét, hogy Lengyelországot feltámadni lássa.⁶ Az angol királynő férjével Boulogne-ban 1854 szeptemberében történt találkozója alkalmából egyre csak Portugália és Spanyolország egyesítéséről, Lombardia felszabadításáról és Lengyelország feltámadásáról beszélt.⁷ Stratford neki tulajdonította azt a szándékot, hogy Szerbiát, Montenegrot, Hercegovinát és Bosznia egy részét egy szláv fejedelemségben egyesítsék. Lord Cowley, aki erről beszámol, lehetségesnek tartja ezt, mert, amint hozzáfűzi, „az egy fajból származó népek egyesítése egy kormányzat alatt olyan szépen cseng a császár fülében, hogy Őfelsége örömmel fogad minden olyan érvet, amely egy nemzet helyreállítására irányul”.⁸

Így történt, hogy jóindulattal fogadta a fejedelemségek egyesítésének szándékát, melyet azok a román emigránsok képviseltek, akik az 1848-as forradalom után Párizsban hozták létre propagandaakciójuk központját.⁹

⁵ *L. Boicu*: Tentatives de pénétration du capital français dans l'économie de la Moldavie (1853—1859). *Revue Roumaine d'Histoire*, 1963. 2. sz. 287—326. l.

⁶ *T. Hübnér*: Neuf ans de souvenir d'un ambassadeur d'Autriche à Paris. Paris. 1904. 243. l.

⁷ *O. Aubry*: Le Second Empire. Paris, 1938. 152. l.

⁸ *W. G. East*: i. m. Appendix III. 195. l.

⁹ *N. Corivan*: Din activitatea emigratilor romini in Apus 1853—1857. Bucureşti. 1931. — *N. P. Smochîna*: Les émigrés roumains à Paris. Paris. 1933. — *Al. Marcu*: Conspiraţii si conspi-

Magáévá tette programjukat (Havasalföld és Moldova egyesülése egy semleges autonóm államban, mely a Porta hűbérese egy idegen fejedelem örökös és alkotmányos kormányzása alatt), és a végtelékig védelmezte, még akkor is, amikor kormányának tagjai már a megalkuvás felé hajlottak.

III. Napóleon tehát nem várta meg, hogy az egyesülés gondolatára az angolok beszéljék őt rá, viszont előnyt látott abban, hogy a kezdeményezést nekik engedje át s így jobban biztosítsa magának segítségüket. Így azután a párizsi kongresszuson Clarendon támogatta Walewski javaslatát a fejedelemségek egyesülése érdekében, és, hogy meghiúsítsa az osztrák ellenállást, kérte, hogy kérdezzék meg a moldovai és havaselvi lakosság véleményét.

Clarendon azonban, még mielőtt elhagyta volna Párizst, engedte, hogy Ali pasa érvei megingassák véleményét, aki megértette vele, hogy az egyesülés egy idegen fejedelem alatt nem képezne gátat az orosz előrenyomulás ellen, hanem a függetlenség, következőképpen a török birodalom szétbomlásának előjátéka lenne. Londonba való visszatérte után „az angol kormány újból vizsgálat tárgyává tette a kérdést, és felmérve, hogy az egyesült fejedelemségek orosz intrikák központjai lennének, nem pedig védőgátak Oroszország ellen”, Palmerston „a különállás fenntartását” javasolta.¹⁰

Augusztus 19-én Cowley-t bízták meg az elhatározás közvetítésével a francia kormány felé, de Clarendon egy magánlevelében megadta neki azt a szabadságot, hogy enyhítse a formulát, amennyiben csak Ali pasa érveit hozza fel és azt a tényt, hogy Angliának nincsenek érdekeltségei a fejedelemségekben, „csak olyan mértékben, amennyire azok az orosz agresszió elleni védőgátakká válhatnak”.

Walewskinak az volt a benyomása, hogy az angol miniszter véleménye még ingadozó, és azt remélte, hogy a brit kormány a közvéleménytől való félelmében nem mer majd nyíltan szembeszegülni az egyesítéssel, különösen akkor, ha azt a díván is megszavazza. Így Cowley közvetítése csak növelte a zavart, és súlyosbította a két kormány közötti megnehezítést. Walewski azt hitte, hogy az angol kormány még nem határozott az egyesítés kérdésében, amikor az már törölte programjából az idegen fejedelmet és ezzel együtt a fejedelemségek egyesítését és függetlenségét.¹¹

Az egyesítés legkérelmezhetlenebb ellenfele Ausztria volt. Törökország ellenállása nem bír sem ekkora jelentőséggel, sem ekkora hatékonysággal. Ausztria elhítette a törökökkel, hogy birodalmuk jövője a fejedelemségek kérdésének megoldásától függ. Thouvenel szerint „Törökországnak egyetlen elfogadható érve sincs. Ausztriának azonban van tíz is.”¹²

A bécsi kormány azt állította, hogy „Törökország Ausztria számára biztosabb határt képez, mint a tenger”.¹³ Egy román állam létrehozása, három szomszédja között, „Ausztria számára egy Svájcot jelentene — mondta az internuncius — egy rettenetesen agresszív, eszközt Oroszország kezében Ausztria és

ratori în epoca Renașterii politice a Rominei (1848—1877). București, 1930. — C. Bodea: Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați (Studii privind Unirea Principatelor. București, 1960. c. kötetben).

¹⁰ Cowley Clarendonhoz 1857. máj. 12-én. *East*: i. m. Appendix III. 198. és *H. Temperley*: *More Light*. 317—318. l.

¹¹ *H. Temperley*: *The Union of Roumania*. 225. l.

¹² *L. Thouvenel*: i. m. 14. l.

¹³ *H. Friedjung*: *Der Krimkrieg und die österreichische Politik*. Stuttgart — Berlin. 1907. I. köt. 15. l.

Törökország ellen és az utóbbi számára a testébe vert éket . . .¹⁴ Az 1854/1857-es okkupáció alatt Ausztria nagy befektetéseket eszközölt a fejedelemségekben, melyekkel az volt a célja, hogy fokozzák gazdasági és politikai uralmát ezekben az országokban. Az egyesítés mindezeket az előnyöket tönkretelthette volna.

Ausztria legfőbb gondja azonban politikai jellegű volt: „Az a vonzóerő, melyet ez az új állam gyakorolna egész román lakosságára, a birodalmat két millió alattvalójának kivándorlásával fenyegetné.”¹⁵

A fejedelemségek egyesítésének kérdése tehát 1856 augusztusában kritikus fázisába lépett, amelyet a „szerencsétlen bolgrádi ügy” még csak súlyosbított. A besszarábiai határ áthelyezése nagy konfliktust okozott Anglia és Oroszország között és Franciaország vállalta az utóbbival a közösséget.¹⁶ Anglia leghevesebb ellenvéleményét nyilvánította ki és hadiflottát küldött a Fekete Tengerre. Ausztria megtagadta a fejedelemségek kiürítését a besszarábiai határrendezés előtt. Anglia és Oroszország hajszálmnyira voltak a háborútól.

Az ellentét, melyet az 1857. január 6-i párizsi jegyzőkönyv az angol értelmesség szellemében oldott meg, III. Napóleon diplomáciai vereségét jelentette a krími háború után, és közvetlen hatása volt a fejedelemségek kérdésére. A császár az egyesítésből személyes kérdést csinált, és véghezvitelét veresége megboszulásának eszközüül szánta. Másrészről a bolgrádi kérdés megrendítette a francia nagykövet helyzetét Konstantinápolyban, és Angliát Ausztriához közelítette. „Anglia megvásárolta Ausztria véleményét Bolgrádról saját véleményének árán a fejedelemségek egyesítésének kérdésében.”¹⁷

Bár a párizsi kongresszuson az első teljhatalmú francia megbízott által Havasalföld és Moldva egyesítéséről előterjesztett javaslatot Anglia, Oroszország, Poroszország és Szardínia megbízottjai támogatták, az a legélesebb ellenállással találkozott Ausztria és Törökország részéről. Mivel a kongresszus kebelében lehetetlenné vált az egyesítés kérdésében való megegyezés, elhatározták, hogy megkérdézik a moldovai és havasalföldi lakosság véleményét. A Porta beleegyezett, hogy mindkét fejedelemségben ún. ad-hoc-dívánt hívjának össze a lakosság kívánságainak tolmácsolására. A Porta volt köteles előkészíteni, a párizsi szerződést aláíró hatalmak konstantinápolyi képviselőivel egyetértésben, a gyűléseket összehívó rendeletet, melynek a társadalom minden osztálya számára engedélyt kellett adnia arra, hogy képviseltesse magát a dívánban.

Ugyanakkor egy „európainak” nevezett bizottságot hoztak létre, hogy az átvegye a dívánok által kinyilvánított kívánságokat, és hogy a lakosság helyzetének megjavítását célzó intézkedéseket javasoljon. A bizottság 7 tagja — Talleyrand Périgord (Franciaország), Bazilij (Oroszország), Henry Bulwer (Anglia), Safvet (Törökország), Liehmann (Ausztria), Richthoffen (Poruszország) és Benzi (Szardínia) — Konstantinápolyban várta az osztrák csapatok kivonását, hogy Bukarestbe utazhasson. Résztvettek a választási rendelet előkészítésében és módjuk volt arra, hogy megismerkedjenek az egyesítés problémáival, még mielőtt ez a Konstantinápolyban kítőő nagy diplomáciai háború középpontjába került.

¹⁴ *L. Thouvenel*: i. m. 6—7. l.

¹⁵ Prokesch Thouvenelhez: *D. A. Sturdza*: i. m. III. köt. 618. l.

¹⁶ A párizsi szerződés 20. cikkelyének értelmében Oroszország beleegyezett egy besszarábiai határkügazításba. Az új határnak Bolgrádtól délre kellett húzódnia. Minthogy azonban két helység viselte a Bolgrád nevet, az oroszok azt állították, hogy a szerződés Bolgrad-tabacra vonatkozik, és nem arra a Bolgrádra, amelyet kijelöltek a kongresszuson használt térképen. A határvonal ilyen megvonása lehetővé tette Oroszország számára, hogy megőrizze a Dunához való kijutását.

¹⁷ *Thouvenel*: i. m. 66. l.

A választási rendelet a társadalom minden osztálya számára lehetővé tette, hogy képviseltesse magát a dívánban és hallgatólágg elismerte, hogy ezek a gyűlések az egyesítésre szavazhatnak majd. A Porta az internuncius tanácsára szerette volna csökkenteni a dívánok illetékességét a belső berendezkedés vonatkozásában. Franciaország nagykövetének ellenállása azonban megghiúsította ezeket a mesterkedéseket és a dívánok megőrizték teljes kiterjedésükben azokat a jogokat, melyeket számukra a párizsi szerződés biztosított.

Ausztria, mivel nem sikerült kizáratnia a dívánok tanácskozásából az egyesítés kérdését, legfőbb erőfeszítését arra fordította, hogy Moldovában szeparatista dívánt választasson meg. Semmit sem mulasztott el annak érdekében, hogy megbénítsa a nemzeti pártot a sajtószabadság eltörlésével, az unionista klubok bezárásával, a választási jegyzékek meghamisításával, a hazafias hivatalnokok elbocsátásával, korrupcióval és terrorral.

A Portát figyelmeztették, hogy Franciaország őt teszi felelőssé minden olyan kísérletért, „amely a választások tisztaságát befolyásolja”. Ez a figyelmeztetés azonban csak akkor fejtette volna ki teljes hatását, ha Stratford csatlakozott volna a francia nagykövet fellépéséhez. Ezzel szemben Stratford makacsul úgy tett, mintha nem tudná, mi történik Moldovában. Ellenérzését az egyesítéssel szemben csak növelte a francia követ portai befolyása, mely az ő tekintélyét kisebbitette. Így a francia—angol versengés azzal fenyegetett, hogy elfojtja a moldovai és havasalföldi lakosság véleményének szabad nyilvánítását.

A választási jegyzékek kidolgozása során néhány homályos pont jelentkezett a választási rendeletben. Havasalföld kajmakámja, Al. Ghica az európai bizottság felvilágosításait kérte, ez azonban az illetékességgel elhárította és az ügyet Konstantinápolyba továbbította. A Porta azonban visszaküldte az ügyiratot a bizottságnak, melyet így illetékesnek ismert el a kétes esetek megoldásában. A bizottság döntését várva, a választási műveleteket kénytelenek voltak felfüggeszteni a két fejedelemségben.

Egy konferencia, melyet május 30-án a Portán tartottak a párizsi szerződés aláíró hatalmai és a török miniszterek között, elhatározta, hogy Moldova kajmakámjának, Vogoridesnek tudomására hozza a Havasalföldön felhozott kétes pontokra adott választát, amelynek értelmében a választási rendeletet azonos módon kellett végrehajtani a két fejedelemségben „kivéve a különleges eseteket, melyek Moldova sajátos körülményeiből fakadnak”.¹⁸

Amíg a válasz meg nem érkezik, Vogoridesnek halasztania kellett a választási jegyzékek nyilvánosságra hozását. Ennek ellenére azzal az ürüggyel, hogy a havasalföldi kétes esetek nem vonatkoznak Moldovára, a jegyzékeket június 15-én kiadta. A moldovai kormány választási menőverének eredménye valóságos vihart kavart fel. Vogorides, a választók számát 40 ezerről 4 ezerre csökkentve, a lakosság kilenc-tizedétől megvonta a szavazati jogot.

Az európai bizottságot tiltakozásokkal árasztották el. Az orosz bizottsági tag, Bazilij, a kajmakám felfüggesztését javasolta, mivel az félremagyarázta a bizottság döntését és a rendelet alkalmazásában törvénytelenégeket követett el. Talleyrand „semmisnek és illetéktelennek” nyilvánította az ilyen jegyzékek alapján választott dívánt. A bizottság felfüggesztette működését, a Porta lépéseit várva.

A Porta úgy határozott, hogy 15 nappal elhalasztja a választásokat és követeli Vogoridestől, hogy vizsgálja felül a jegyzékeket a bizottság javaslatai-

¹⁸ D. A. Sturdza: Actes et documents. V. köt. 703. l.

nak megfelelően. A szultán szentesítette ezt a döntést. Stratford és Prokesch tiltakozására a halasztást nyolc napra csökkentették és Vogoridest felhatalmazták, hogy magyarázatot adjon. Így az előbb 12-re kitűzött választásokat július 19-ig napolták el.

Július 11-én Stratford táviratozott Londonba, hogy a Porta nyolc nappal elhalasztotta a választásokat, nem említve azonban, hogy ez a döntés megsemmisítette a Thouvenelnek aznap megígért kéthetes halasztást, amiből súlyos félreértés származott a londoni és párizsi kormány között. Clarendon 14-én azt válaszolta Stratford július 11-iki táviratára, hogy a francia kormány kielégítőnek találta a halasztást, amennyiben időközben a jegyzékeket felül fogják vizsgálni. A francia kormány azonban a 14 napos halasztásba egyezett bele, amelyet Thouvenelnek a török császári díván adott. Hogy ezt bebizonyítsa, Thouvenelnek nem kellett mást tennie, mint hogy bemutassa a nagyvezírnek Walewski sürgönyét.

Normális körülmények között a félreértés London és Párizs közt négy vagy öt nap alatt megszüntethető lett volna, de 17-én, amikor Stratford közölte Clarendonnal a Thouvenel-féle változatot, már nem tudtak volna ehhez visszatérni a július 19-re kitűzött választások újabb elnapolása nélkül.¹⁹

A választások eredménye általános meglepetést okozott. Az annyira gondosan megrostált választók tömegesen maradtak távol. A 40 ezerről 4 ezerre csökkentett választók tartózkodtak a szavazástól. 48 apátból 5 szavazott, ezek közül is egy külföldi. 3263 pap közül csak 29, a több mint 20 ezer birtokos közül 200-nál kevesebb volt a szavazó. Az egyik választási kollégiumban egy nagy bojárt választott meg — egyhangúlag — egyetlen középbojárt.²⁰

Thouvenel rendeletet adott ki a bukaresti francia tanácstagnak, hogy tiltakozzék „a nyilvánvalóan semmis szavazás eredménye ellen”, és követele a Portától a „választások azonnali és teljes érvénytelenítését”. A Porta elhatározta, hogy elnapolja a dívánok összehívását és felajánlotta, hogy „aláveti magát egy Párizsban összeülő konferencia határozatainak a moldovai választásokra vonatkozóan”.²¹

A Portához intézett újabb jegyzékben július 28-án Thouvenel ezt elutasította, mint „nevetséges” ajánlatot és hozzáfűzte, hogy „a császár utasításai sem teszik lehetővé számomra, hogy elfogadjam akár a visszautasítást, akár a halogatást”.²²

III. Napóleon helyeselte Thouvenel eljárását és előírta neki, hogy követelje „a moldovai választások teljes és egyszerű megsemmisítését, és ha ezt az elégtételt nem nyújtják, a diplomáciai kapcsolatok ünnepélyes megszakítását Franciaország és Törökország között”.²³

Mínthogy a Porta nem egyezett bele abba, „hogy a moldovai választások megsemmisítésének megaláztatását eltűrje”, augusztus 5-én Thouvenel megszakította hazájának kapcsolatait Törökországgal, Oroszországgal, Poroszországgal és Szardínia ugyanezt tették.²⁴

A fejedelemségek kérdése már másodízben sodorta a hatalmakat a háború szélére. 1857. július 26-án Napóleon Plombières-ből azt sürgönyözte Walewski

¹⁹ *L. Thouvenel*: i. m. 135. l.

²⁰ *Uo.* 133. l.

²¹ *Uo.* 136. l.

²² *Sturdza*: i. m. V. köt. 388. l.

²³ *L. Thouvenel*: i. m. 141. l.

²⁴ *Sturdza*: i. m. V. köt. 388. l.

grófnak: „Most erőt kell mutatnunk Konstantinápolynak. Ha a Porta fenntartja a moldovai választásokat, mondja meg Thouvenelnek, hogy kérje ki útlevelét.”²⁵

Palmerston azzal válaszolt, hogy Müszürüsz, Törökország londoni nagykövetét teljes támogatásáról biztosította arra az esetre, ha a Porta ellenállna Thouvenel követelésének, és augusztus 3-án írásban figyelmeztette Persigny-t: „Elkészültünk minden eshetőségre, még ha a legkellemetlenebbekre is.”²⁶ Clarendon viszont meg volt győződve arról, hogy ha a francia—angol szövetség felbomlana, Franciaország és Oroszország egy hónapon belül szoros szövetséget kötnének Törökország lerohanására.

Ehhez a félelemhez járult az a növekvő nyugtalanság is, melyet a nagy indiai felkelés váltott ki és amelyet Oroszország felhasználhatott Anglia zavarainak növelésére. Az angol kormány így a megkönnyebbülés érzésével fogadta III. Napóleon elhatározását, hogy megteszi május óta esedékes látogatását Viktória királynőnél, aki Osborne-ban (Wight szigetén) tartózkodott. „Egy véleményen vagyok önnel — írta Cowley Clarendonnak augusztus 10-én, mielőtt megtudta az egyezmény eredményét —, hogy ha a dolgok nem rendeződnek Osborne-ban, vége a szövetségnek.”²⁷

Ami III. Napóleont illeti, ő is forrón óhajtotta, hogy véget vessenek a konstantinápolyi krízisnek és helyreállítsák az egyetértést Angliával, amely külpolitikájának alapvető elvét alkotta.

Ilyen hangulatban nyílt meg az Osborne-i konferencia. III. Napóleon és Eugenie császárnő a francia vendégekkel együtt augusztus 6-án érkeztek Osborne-ba, reggel 9 és 10 óra között. A reggeli után III. Napóleon megragadta az alkalmat, hogy sétát tegyen a királynő férjével és kicseréljék nemhivatalos véleményüket a főbb politikai problémákról. A császár azonnal rátért a fejedelemségek kérdésére és panaszkodott Ausztria és Törökország heves ellenállására az egyesítéssel szemben.

Albert herceg emlékeztette őt arra, hogy Anglia és Franciaország a török birodalom megvédése érdekében lépett a legutóbbi háborúba, márpedig a fejedelemségek egyesítése a kezdete lenne e birodalom széthullásának. „Amennyire mi is elhatároztuk, hogy megvédjük a török birodalmat — jelentette ki Albert herceg —, az oroszok is elhatározták, hogy meg akarják azt semmisíteni, és hogy ezt elérjék, mindent elkövetnek, hogy közeledjenek Franciaországhoz.” Ezért történt, hogy Anglia helytelenítette az egyesítést és szövetkezett Ausztriával, mert az éppen úgy érdekelt abban, hogy az oroszokat eltávolítsák a Dunától.

²⁵ *Gr. Nandriș*: i. m. 117. l.

²⁶ *T. W. Riker*: *The making of Roumania*. 130. l.

²⁷ *H. Temperley*: *More Light*. 316. l. Az Osborne-i egyezményt *W. G. East* (*The Union of Moldavia and Wallachia, 1859. An Episode in Diplomatic History*. Cambridge. 1929. és *T. W. Riker* (*The Making of Roumania. A Study of an International Problem, 1856—1866*. Oxford, 1931) hivatalos dokumentumok alapján tanulmányozták. Harold Temperley és Alice M. C. Carter az Osborne-i egyezmény tárgyalásairól és eredményeiről kiadta Palmerston, Clarendon és Cowley magánlevelezését. *Alice M. C. Carter*: *New Light on the Pacte of Osborne* (*The Cambridge Historical Journal*, V. [1936] 2. sz. 214—223. l.). — *Harold Temperley*: *The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855—1857* (*Revue Historique du Sud-Est Européen*, XIV [1937] 7—9. sz. 218—242. l.). Ezek a magánlevelek ugyanúgy, mint az angol és francia kormány szövegváltozatai az egyezményről, valamint D. A. Sturdza és mások nagy gyűjteménye (*Actes et documents relatifs à l'histoire de la régénération de la Roumanie*. Bucarest, 10. köt. 1900—1909) lehetővé teszik, hogy jobban tanulmányozhassuk az Osborne-i egyezmény jellegét és jelentőségét. (Ld. még *Gr. Nandriș*: *Napoléon III et le Pacte d'Osborne* (1857) (*Revue des Études Roumaines*, VII—VIII [1961], 115—129. l.).

III. Napóleon azzal érvelt, hogy az egyesített és lecsendesített Moldova és Havasalföld, főleg egy idegen fejedelem kormányzása alatt, gátat képezne Oroszország ellen, míg ha el vannak választva és elégedetlenek, mindig arra lennének kényszerítve, hogy az orosz birodalomnál keressenek támaszt.

A császár végül érintette azt a problémát, mely leginkább a szívén fektült: az 1815-ös szerződés revízióját, mely „Európa szövetségének dokumentuma Franciaország ellen”. Albert herceg érvelésére, hogy e szerződések revíziójának kísérlete — melyeken 40 éve alapult az európai béke — általános felfordulást hívna ki, III. Napóleon a beszélgetést azzal zárta le, hogy biztosította őt jószándékáról, miszerint ő minden esetre az angol—francia szövetség fenntartására törekszik.²⁸ Ez a baráti és bizalmas beszélgetés kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy megjavítsa a hangulatot és megkönnyítse a hivatalos tárgyalásokat, melyek ugyanaznap kezdődtek Napóleon, Walewski, Persigny és Clarendon között. A meghívó téves közvetítése folytán Palmerston nem vehetett részt az első találkozón.

Bár egyetlen, két részről aláírt okirat sem rögzítette az egyezmény pontjait, birtokunkban van az Osborne-i tárgyalásokról három fontos okirat: az angol memorandum, Walewski levele Bourqueney-hoz, Franciaország bécsi nagykövétéhez, mindkettő augusztus 9-ről datálva és hitelesítve, ami tartalmuk pontosságát illeti a másik fél részéről; továbbá Clarendon augusztus 11-iki magánjellegű levele Stratfordhoz. Ezek a dokumentumok lehetővé teszik, hogy a tárgyalások menetét rekonstruáljuk és hogy jobban meghatározzuk az elért eredményeket.

Az első találkozón — írja Clarendon Stratfordnak — Napóleon nyugodtnak és barátságosnak látszott, „de véglegesen elszántnak is, hogy legkevésbé sem fogad el semmilyen más elégtételt, mint amit (Konstantinápolyban) követelt, mert ha ezt megtenné, Európa szemében elvesztené becsületét”.²⁹

Ebből a majdnem ultimátum jellegű hangból az angol miniszterek megértették, hogy ha a Portának a dívánok összehívását tanácsolják „a császár, Oroszországot maga mögött tudva, ezt az eljárást úgy fogja megítélni, mint a bizalom hiányát és támadást, a Törökországnak szóló hadüzenet fenyegető közölségbe kerülne, a szakítás Franciaország, Anglia és Ausztria között *befejezett tény*é válnék, ami megerősítené Franciaország és Oroszország szövetségét”.³⁰

Palmerston és Clarendon ezenkívül arra is gondoltak, hogy a jövőbeni párizsi kongresszuson Anglia szembekerül majd III. Napóleonnal és szövetségeseivel, akik többségben vannak és ellentétbe a moldovai és havasalföldi lakosság törekvéseivel, amelyekkel szemben az angol közvélemény nem volt közömbös. Kétségkívül, gondolták, Anglia, Ausztria és Törökország meg tudná akadályozni az egyesítést, de Franciaország és Oroszország képes lenne kirobbantani egy felkelést a fejedelemségekben, előre nem látható következményekkel.

²⁸ Le mémoire du Prince Albert sur son entretien avec Napoléon III à Osborne, 1857. aug. 6. — *Theodor Martin*: Das Leben des Prinzen Albert. IV. köt. 102—107. l. Újból kiadta D. A. Sturdza: Actes et Documents. V. köt. 395—400. l.

²⁹ *Alice M. C. Carter*: New light on the Pacte of Osborne. *Cambridge Historical Journal* (1937). 321. l. Walewski majdnem ugyanezekkel a kifejezésekkel ír Bourqueneynek szóló levelében: „Nem fogadhatunk el kevesebbet, bármilyen formában is történjék, mint amit Konstantinápolyban követeltünk.” *Cambridge Historical Journal*, V. (1937) 3. sz. 321. l. Amit Konstantinápolyban követeltek, az a moldovai választások megsemmisítése és a választási jegyzékek felülvizsgálása volt.

³⁰ *H. Temperley*: *More Light*. 320. l.

Végül nem tekinthettek el attól, hogy a négy hatalom diplomáciai kapcsolatainak megszakítása a Portával, „még ha csupán komédia volt is”, Anglia számára igen kritikus helyzetet teremthet Konstantinápolyban.

Ezek az okok, valamint az olyan komplikációktól való félelem, melyeket Oroszország és Franciaország szövetsége provokálhatna Ázsiában, ahol a szípojlázadás állandóan tovább terjedt, végül is az angol kormányt kiegészítéshez vezették.

Ekkor történt, hogy Palmerstonnak és Clarendonnak az a gondolata támadt, hogy „két legyet ütnek egy csapásra”, azaz kihúzzák Franciaországot, Angliát, Ausztriát és Törökországot a zsákutcából, ahová Konstantinápolyban kerültek és ugyanakkor rendezik a fejedelemségek kérdését.³¹ A javaslat kedvező fogadtatásban részesült és a moldovai választások semmissé nyilvánítását már 8-án elhatározták, s Walewski még aznap táviratozott Thouvenelnek, hogy ne hagyja el Konstantinápolyt. Az Osborne-i egyezmény első pontja tehát Franciaország nagy harcának sikere volt.

Ez a pont világos és precíz, nem is hívott ki magyarozatbeli eltéréseket. Kimondották, hogy az angol kormány, miután Walewski révén meggyőződött azokról a nyilvánvaló törvénytelenégekről, melyek a moldovai választásokon előfordultak, elhatározta magát, hogy a Portának tanácsolja azok megsemmisítését és a választási jegyzékek felülvizsgálását a május 30-án Konstantinápolyban elfogadott határozatnak megfelelően. A felülvizsgálást az európai bizottság fogja végezni, Moldova kajmakámjával egyetértésben, kétheti határidőre attól a naptól számítva, amikor a választások megsemmisítését laşiban nyilvánosságra hozzák. Az új választásokat a határidő letelte után kell megtartani.

Ezek a rendelkezések képezik az angol memorandum első pontját. Az egyetlen engedmény, amelyet itt a francia kormány tett, az a kötelezettségvállalás volt, hogy nem nézi meg túlságosan közélről azokat a módszereket, melyekkel a választási jegyzékek revízióját végrehajtják.

Maradt még a fejedelemségek jövendő megszervezésének rendezése. Erre a második pontra vonatkozólag az egyezmény kevésbé pontos és valóban két érezhetően különböző változattal találkozunk az angol memorandumban és Walewskinék Bourqueney-hoz írt levelében.

Az angol memorandum előírja, hogy „a bukaresti tanácstagok jelentéseit és Havasalföld, valamint Moldova dívánjainak óhajait a Párizsban tartandó kongresszus veszi tárgyalás alá, s az angol és francia kormány egyrészt arra fog törekedni, hogy biztosítsa a szultán hűbériségét a dunai tartományokban, másfelől arra, hogy e tartományok számára olyan szervezetet biztosítson, mely fenntartja régi privilégiumaikat és elősegíti haladásukat, virágzásukat.”

Ezért egyetértettek abban, hogy kívánatos lenne a két fejedelemség számára hasonló szervezeti intézményeket és közös polgári és katonai rendszert létrehozni, fenntartva azonban különálló igazgatásukat (*while retaining their separate governments*).

Az angol memorandum a két következő bekezdést is tartalmazza, melyek még részletesebben fejtették ki, hogy mit ért az angol kormány „hasonló szervezeti intézményeken”.

„Such arrangements would include a Coinage which should pass current in both Provinces, a Tariff that should be the same in both, a Customs Union and the absence of any Customs Duties payable on goods passing from one province:

³¹ Alice M. C. Carter: *New Light*. 216. l.

to the other; a Provision that Decrees of Courts of Justice in one Province should have force against Persons, who might have withdrawn from that Province to the other; and a common system of Military arrangements for the defense of the Two Provinces.”

„Al these arrangements when completed to be placed under the collective guarantees of the Six Powers”.

E két bekezdést helyettesítette Persigny két módosítása: „Ami a végső elrendezés részleteit illeti, melyeket ezen elv alapján kell végrehajtani, Anglia és Franciaország kormányai megegyeznek e tárgyban a párizsi konferencia ülései előtt, amely majd a végső szót kimondja. Addig is megegyeztünk abban, hogy a jelenlegi megállapodásnak teljes mértékben a két kormány között kell maradnia”.³²

Ezekre a szövegekre alapozott Palmerston és Clarendon, amikor megállapították, hogy a moldovai választások megsemmisítésével beállott változással a francia kormány lemondott a fejedelemségek egyesítéséről. Valóban felhozhatták ennek a magyarázatnak az érdekében a szultáni hűbériség garanciáját és „a tartományok” kifejezés követhetetlen használatát „fejedelemségek” helyett. Ezek az érvek azonban kizárhatták a függetlenséget, de nem az egyesítést.

Ezenkívül felhozták érvként azt a mondatot, mely utal a „separated government” fenntartására és két hoszpodárról beszélt. A memorandum szerzői eredeti szövegükben valóban a „governors and legislatures” kifejezéseket alkalmazták, amelyek szándékaikat jól kifejezték, viszont a császár nem fogadta el ezeket, ezért törölniök kellett és helyesbíteniök a „separated governments” kifejezéssel, mely nem zárja ki az egyesítést, mert az angol *government* szó *igazgatást* jelent, mint azt a „local government” kifejezés mutatja. Cuza fejedelem kettős megválasztása után a fejedelemségek, habár egyesítve, három évig éltek a perszonálunió rendszerében külön igazgatással, országgyűléssel és fővárossal.

Ezekből a megállapításokból következik, hogy III. Napóleon nem mondott le Osborne-ban a fejedelemségek egyesítéséről, hogy nem vállalt semmiféle fontos elkötelezettséget jövőbeli szervezetüket illetően (mint ahogy ezt bizonyítja a Persigny-féle módosítás behelyettesítése az angol kormány által javasolt szervezeti tervbe), és csak azt ígérte meg, hogy megegyezésre jut a brit kormánnyal a kongresszus összehívása előtt.

Walewskinek Bourqueneyhoz intézett levele sokkal világosabb az egyezmény jellegére vonatkozólag. Először megállapítja, hogy a császár ígéretet tett az angol kormánnyal való megegyezésre „a párizsi kongresszuson a fejedelemségek végleges szervezetét illetően tanúsítandó magatartás dolgában,” de nem mond semmit a török hűbéruraság fenntartásáról. Végül leszögezi, hogy „e tranzakciók területe széles igazgatási unió lesz, amely legalább is a mi szemünkben egy teljes egyesítés előjátéka lehet. Semmi végleges és határozott döntés sem született; de megmondottuk az angol kormánynak, miután az kinyilvánította hajlandóságát a kívánságunknak megfelelő konstantinápolyi eljárásra . . ., hogy nekünk mindig szándékunkban állt a megegyezés keresése és az egyetértésre jutás a kölesönös engedmények eszközével és hogy ha a teljes egyesítés az idegen fejedelemmel — ezt a kombinációt találjuk a legjobbnak — túlságosan nagy nehéz-

³² Az angol memorandumot Clarendon széljegyzeteivel és a francia kormány által követelt módosításokkal, *Alice M. C. Carter* publikálta: *New Light of the Pacte of Osborne* 222—223. l. Gr. Nandriş még nem ismerte ezeket.

ségekbe ütköznek, hajlandók vagyunk módosítani nézeteinket, hogy elkerüljük a nézeteltérést szövetségeseinkkel.”

Végül, mivel a két hatalom egyike sem akarta, hogy kitudódjék, miszerint már előre eldöntötték a jövő kongresszus elhatározásait, mint Clarendon³³ megjegyzi, és minthogy Napóleon maga akarta informálni szövetségeseit a frontváltásról, melyet az egyesítés kérdésében kieszközölt, megegyeztek abban, hogy megőrzik mindannak a titkát, amit Osborne-ban ez ügyben kimondtak.³⁴

Ami legvilágosabban kiderül a második pont kétértelmű kifejezéseiből, az az, hogy a két kormány szilárdan ragaszkodik az egyetértéshez és szövetségük megőrzéséhez. A fejedelemségek szervezetének kérdését a párizsi kongresszus elé utalták és a francia kormány elfogadva a jövőbeli tranzakciók alapjául a széles igazgatási unió elvét, elutasította, hogy egy ilyen unió megvitatásába belemenjen, és az angol tervezetet törölték. A császár meg akarta őrizni a jövőt és nyitott kapukat akart hagyni a teljes egyesítés felé. Számított az angol közvélemény nyomására, mely kétszer is meggondolkoztatja majd a kormányt, mielőtt a román lakosság óhajai ellen nyilatkoznék. Ezért nem vállalt részletes és formális elkötelezettségeket, és Walewski hangsúlyozza is ezt a tényt: „Semmi végleges és határozott döntés nem történt.”

Az Osborne-i találkozó mindkét fél teljes megelégedésével ért véget. Amikor a királyi családtól búcsút vett, III. Napóleon kifejezte örömét „a keleti nehézségek szerencsés megoldása felett”. Albert herceg válaszolt: „Soha sem lehetünk elég hálásak a Gondviselésnek, hogy lehetővé tette ezt a látogatást, és pontosan ebben a pillanatban.”³⁵ Lord Clarendon a királynőnek tett jelentésében úgy jellemezte III. Napóleon látogatását, mint „Isten által küldött” eseményt (*Godsend*).

Valójában a létrejött egyezmény egy kétértelműségeen alapult. A két fél annyira szövetségük megőrzésére törekedett, hogy nem nézték meg közelebbről a fejedelemségek jövőbeli státusának kérdését. III. Napóleon elégedett volt, hogy elérte a moldovai választások megsemmisítését — ami lehetővé tette Franciaország és szövetségeseinek a konstantinápolyi válság megoldását és diplomáciai kapcsolataik helyreállítását a Portával —, és hogy e valóságos és azonnali engedményt megfizethette azzal az egyszerű ígérettel, hogy a fejedelemségek végleges szervezetével kapcsolatban megegyezik az angol kormánnyal a párizsi kongresszus előtt. Programjából csak az idegen fejedelmet áldozta fel.

Így nem csodálatos, hogy az értelmezési eltérések már az egyezmény megkötésének másnapján jelentkeztek. Az angol miniszterek annál szenvedélyesebben bocsátkoztak vitába, minél inkább hátrányos helyzetbe jutottak az egyezmény bizalmas jellege miatt, mely kötelezte őket az ár titkának megőrzésére, amelyet a francia kormány fizetett a moldovai választások megsemmisítéséért. Ha ezt a kötelezettséget tiszteletben tartanák, a közvélemény azt gondolhatná, hogy az angol kormány feltétel nélkül kapitulált. Ezért nemsokára nyilvánosságra hozták a megkötött egyezményt. Augusztus 9-én Clarendon táviratozott Cowleynek: „Mi beleegyeztünk abba, hogy a szultánnak a jegyzékek felülvizsgálását és a választások megsemmisítését tanácsoljuk, de a császár lemond a fejedelemségek egyesítéséről.”³⁶ Lord Cowley pedig így válaszolt: „Önök elnyerték a lényegét,

³³ Stratfordhoz írott levelében, kiadta *Alice M. C. Carter*: New Light. 216. l.

³⁴ *H. Temperley*: More Light. 320—321. l.

³⁵ *Th. Martin*: i. m. ld. *D. A. Sturdza*: i. m. V. köt. 404. l.

³⁶ *H. Temperley*: More Light. 316. l.

míg Franciaország egy árnyékért harcol és nem éri meg, hogy ellentmondjunk, ha a lényeges pontban nyertünk.”³⁷ Ezt a formulát ismételték és terjesztették a hivatalos propaganda összes szervei.

Clarendon augusztus 11-i Stratfordhoz írott levelében még túlozza is az angol kormány által elért előnyöket, azt bizonyítva, hogy: „Most, amikor a császár elkötelezettségét birtokoljuk a két *hoszpodárt* illetően, az az érdekünk, hogy lecsillapítsuk az egyesítés érdekében kifejtett agitációt olyan nagy mértékben, amennyire ez lehetséges.”³⁸

Clarendon augusztus 10-én informálta Müszürüszt, a londoni török nagykövetet az Osborne-i határozatokról. Az egyezmény első pontját híven tolmácsolta, de nem így történt a második pont esetében! „Ezzel szemben megegyeztünk, hogy bármilyen legyen is az adhoc divánok véleménye, Anglia és Franciaország a párizsi kongresszus összehúlésekor fenn fogja tartani a felséges Porta hűbéruraságát és minden erőfeszítésükkel azon lesznek, hogy a fejedelemségekben olyan szervezetet állítsanak föl, amely egyesíti őket katonai, pénzügyi és jogi viszonylatban, de két *hoszpodár uralma* alatt.”

A memorandum pedig egy szót sem ejt sem két *hoszpodárról*, sem a divánok óhajainak semmibebevéséről.

Másnap Clarendon kijelentette Müszürüsznak, hogy „Franciaország lemondása a fejedelemségek egyesítéséről teljes volt”, és hogy „ezeken a szavakon: egyesítés a katonai, pénzügyi és jogi viszonylatokban, olyan katonai és vámügyi uniórendszeret értenek, mint amilyenre a német államok nyújtanak példát”.³⁹

Mivel Anglia elkötelezte magát Ausztria és Törökország felé, nehezen őrizhette volna meg az egyezmény második pontjának titkát. Ami meglepő, az a szövegnek adott hamis magyarázat és a Walewski elleni vádaskodás, mely szerint *hazudott* volna, amikor azt ismételte, amit Bourqueneyhoz intézett levelében megírt, vagyis hogy „semmilyen *elhatározásra* sem jutottak, hogy mindkét oldalról akkorra halasztották a tranzakció megkezdését, amikor a kongresszus összeül majd, hogy határozzon a bizottság jelentése felől”.⁴⁰

Konstantinápolyban az Osborne-i egyezményt nem ismerték augusztus 18-a előtt, amikor Thouvenel megkapta Walewski 14-i táviratát, csak Müszürüszt távirata révén. Maga Thouvenel egy másolat útján szerzett róla tudomást, amelyet Ali pasa adott át neki. Augusztus 14. és 18. között az „egyesítés feladásának híre betöltötte a várost”.

Resid pasa, Stratford barátjának környezetében azt a szólamot ismételtették, hogy „Franciaország megnyerte a formát, míg Anglia, Ausztria és Törökország erőfeszítéseik lényegét és célját érték el”.⁴¹

Bécsben meg voltak győződve arról, hogy III. Napóleon elkötelezte magát, „hogy teljesen lemond az egyesítésről és hogy ezen a téren a bécsi udvar számára nincs nyugtalanságra ok”.⁴² Buol augusztus 15-i sürgönyében Prokeschnek úgy tüntette fel az Osborne-i egyezményt, mint az osztrák politika által elért sikert.

³⁷ Uo. 317. l.

³⁸ Alice M. C. Carter: New Light. 216. l.

³⁹ D. A. Sturdza: Actes et documents. V. köt. 435—436, 447. l.

⁴⁰ H. Temperley: More Light. 319. l. Clarendon írta Cowleynek, aug. 19-én: „We must allow him (Walewski) to lie ad libitum provided that at last he keeps his promise, however lighty that may appear to sit upon him.”

⁴¹ D. A. Sturdza: Actes et documents. V. köt. 483. l.

⁴² Uo. 474. l.

A Párizsban keletkezett első benyomás az Osborne-i egyezményről a „teljes sikeré” volt.⁴³ A francia kormány nézőpontja az volt, hogy egyetlen olyan kötelezettséget sem vállalt, amely a fejedelemségek szervezeti kérdésének alapját érinti, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a párizsi szerződés értelmében ez csak a kongresszuson fog eldőlni.⁴⁴

Walewski elküldte Thouvenelnak Bourqueneyhoz írt levelét másolatban, „hogy bebizonyítsa, ha ez egyáltalán szükséges, mennyire megalapozatlan lenne azt állítani, hogy lemondunk a dunai tartományok újraegyesítésének arról a módjáról, amely mindig szándékunkban állt, annak érdekében, hogy elérjük az angol kormány beleegyezését a moldovai választások megsemmisítésébe”.⁴⁵ A külügyminisztérium politikai ügyeinek vezetője, Benedetti még erőteljesebben fejezi ki a Walewski által képviselt tételt: „Követeléseinkből, amelyeket elsőként megfogalmaztunk és amelyeknek érvényesítését Anglia vállalta Konstantinápolyban, egyetlen szótagot sem vontunk vissza.”⁴⁶

T. W. Riker a francia kormány kettős politikájáról beszélt és szemrehányást tett Walewskinek, hogy három egymásnak ellentmondó változatát adta az Osborne-i egyezménynek: „egy széles igazgatási unióról beszélt”, egy év múlva Cowleynek „egy törvényhozási unióról” szólt, Hübnernek viszont azt állította, hogy „semmiféle intézkedés”, „semmiféle tranzakció” nem történt.⁴⁷

Erre azt lehet válaszolni, hogy az első és a harmadik változat csak Walewski Bourqueneyhoz intézett levelének kifejezéseit reprodukálja, melyet az angol miniszterek láttak és elfogadtak. Ami „a törvényhozói uniót” illeti, arról nem volt szó, csak a párizsi konferencia idején, 1858-ban. Egyébként is az „igazgatási unió” csak bizonyos közös intézmények által valósulhatott meg és a Focșani-i központi bizottság, melyet a párizsi 1858. augusztus 19-i egyezmény hozott létre, fel volt ruházva törvényhozói hatalommal (35. cikkely).

T. W. Riker még azon csodálkozott, hogy Walewski visszautasította az angol memorandum aláírását, bár annak pontosságát elfogadta. Walewski visszautasította az aláírást, először, mert e memorandumot neki Palmerston úgy mutatta be, mint olyan iratot, amelyet a kabinet informálására szerkesztettek, és amelyet ő (Walewski) nem ismerhetett el hivatalos dokumentumnak; továbbá, mert „a császár kormánya élesen jelezni kívánta a különbséget a Portától adandó elégtétel és azon intézkedés között, amelyet *később* kell hozni a fejedelemségekkel kapcsolatban. Ha aláírta volna a memorandumot, azt lehetett volna állítani, hogy Franciaország engedményt tett az egyezmény második pontjára vonatkozólag azért, hogy rávegye a szultánt az első pont elfogadására.”⁴⁸

⁴³ Uo. 575—576. l.

⁴⁴ Uo. 560. l.

⁴⁵ *L. Thouvenel*: i. m. 149. l.

⁴⁶ Uo. 149. l.

⁴⁷ *T. W. Riker*: *The Making of Roumania*. 136. l.

⁴⁸ Ezek az igen fontos megállapítások 1857. aug. 10-ről datálva és C(larendon) által aláírva egy a memorandum margójára írt jegyzetben található. Szövege a következő: „This memorandum, together with the amendment of the French Ambassador, was shown to Count Walewski this morning at Osborne by Lord Palmerston, who said that as it had been drawn up for the information of the Cabinet he desired to know if its correctness was admitted by Count Walewski. Count Walewski admitted to Lord Palmerston and myself the accuracy of the statements contained in the Memorandum, but he declined to consider it an official document, or to Sign it, upon the ground that the Government of the Emperor desired to keep the satisfaction to be obtained from the Porte and the arrangement hereafter to be made respecting the Principalities entirely distinct from each other, and that if he were to sign the Memorandum it would appear that France

Ez a jegyzet új fényt vet a két fél álláspontjára és az egyezmény jelentőségére. A moldovai választások megsemmisítése feltétel nélküli engedmény volt az angol kormány részéről, melynek közbe kellett lépnie a Portánál, anélkül, hogy azt függővé tehetné volna a fejedelemségeket érintő intézkedésektől. A moldovai választások megsemmisítése ezért képezi az első pontot és ez a pont határozott és világos, míg a fejedelemségek szervezetével kapcsolatos rendelkezések homályosak és a kongresszushoz vannak utalva, melynek majd állást kell foglalnia a fejedelemségek végleges szervezetét illetően. Az egyetlen határozott engedmény, melyet a francia kormány tett, az volt, hogy lemond a fejedelemségeknek egy idegen fejedelem alatti egyesüléséről, és ezt azért tette, hogy a jövőben emiatt ne kerüljön nézeteltérésbe szövetségével.

Lord Malmesbury, Lord Clarendon utóda a Foreign Office-ban, maga is elismerte a francia változat igazát, mivel kijelentette Ausztria londoni nagykövetének, Apponyi grófnak, hogy véleménye szerint „a császár csak az idegen fejedelem alatti egyesülésről mondott le, de sohasem vetődött fel Osborne-ban a hoszpodárok számának kérdése, és hogy a hoszpodár szót még csak ki sem ejtették”⁴⁹

Franciaország tehát Osborne-ban csak az idegen fejedelem alatti egyesítésről mondott le és a fejedelemségek kérdésének végleges elrendezését a párizsi kongresszusra halasztva, a maga javára akarta fordítani a jövőt, számítva az angol közvéleménynek a kormányra gyakorolt nyomására abban az esetben, ha a divánok az egyesítés mellett szavaznának.

A legilletékesebb bíró azonban annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy ki nyerte a lényegét és ki fogott árnyékot, kétségtől Lord Stratford. Ő a konstantinápolyi diplomáciai háború középpontjában volt és ő volt a fő sugalmazója a török politikának, mely minden eszközzel arra törekedett, hogy unióellenes divánt választasson és ezáltal lehetetlenné tegye az egyesítést. Nos, Lord Stratford az Osborne-i egyezményben egész politikája összeomlását és eljárásának teljes megtagadását látta, sőt mi több: árulásnak és esküszegésnek tekintette. Mikor értesült az Osborne-i elhatározásról, Clarendonhoz egy szabályos vádiratot intézett a létrejött egyezmény miatt (a bill of indictment against the agreement).⁵⁰ Kétségtől ennek következtében szakította meg Clarendon minden kapcsolatát Stratforddal, aki decemberben kénytelen volt lemondani állásáról.

Stratford miatt az Osborne-i egyezmény nem szüntette meg azonnal a konstantinápolyi feszültséget. Nem volt könnyű arra kötelezni „Európa hatodik nagyhatalmát”, ahogy őt Thouvenel nevezte, „hogy elfogadtassa a Portával azt, aminek visszautasítására kötelezte előbb”.⁵¹ Annak ürügyén, hogy az instrukciók, melyek számára előírták, hogy a Portánál a moldovai választások megsemmisítését tanácsolja, nem voltak világosak, tíz napig, augusztus 22-ig halasztotta kormánya rendelkezésének végrehajtását. Az ő rosszindulata folytán keletkezett helyzet olyanná vált, hogy a francia kormány kénytelen volt augusztus 22-én táviratozni Thouvenelnek, hogy távozzék, ha három napon belül a Porta nem

had made a concession upon the latter point for the purpose of inducing the Sultan to agree to the former.” (F. o. August 10/57. C. *Alice M. C. Carter*: New Light. 222. l.)

⁴⁹ *H. Temperley*: More Light. 233—333. l.

⁵⁰ Lord Clarendon to the Queen. August 12th 1857. — „A regular bill of indictment against the agreement came by telegraph from Lord Stratford late tonight. I(or)d C(larendon) has desired that a copy of it and of the answer w(hi)ch he has returned sh(oul)d be sent to Your Majesty in the morning.” *G. Nandriş*: Napoléon III et le pacte d’Osborne. 128. l. Kár, hogy Nandriş nem kutatta fel és nem közölte Clarendon választát.

⁵¹ *L. Thouvenel*: i. m. 149. l.

semmisíti meg a választásokat. Végül 22-én megtette lépését az internúciussal egyetértésben, és 23-án a Porta elhatározta, hogy megsemmisíti a moldovai választásokat. Végül 24-én rendeletet adtak Vogoridesnak, hogy 15 napon belül vizsgálja felül a jegyzékeket és szervezzen új választásokat. Az így törvénybe iktatott moldovai díván két szavazat híján egyhangúlag megszavazta az egyesülést és ezt követőleg a havasalföldi díván is egyhangúlag megszavazta azt.

Lord Stratford tehát a moldovai választások megsemmisítésében látta az Osborne-i egyezmény „lényegét”, és az idő, amely a politikai döntések tulajdonképpen igazolója, ugyanebben az értelemben döntött. A moldovai választások megsemmisítése a fejedelemségek egyesülésének kérdését a román nép kezébe tette le, Cuza fejedelem kettős megválasztásával fokozatosan véghez vitte a nemzeti párt teljes programját és az adhoc dívánok egyhangú óhaját: a két fejedelemség egy államban való egyesülését egy örökös és alkotmányos fejedelem kormányzása alatt, valamint a politikai függetlenséget.

A modern Románia megteremtésének ebben a folyamatában az Osborne-i egyezmény fordulópontot jelent. Kétségkívül a moldovai választások fenntartása sem akadályozhatta volna meg az egyesülést, mely természetes végcélja volt a román népnek, de bizonyára késleltette volna. Ez nem azt jelenti, hogy a fejedelemségek egyesülése a nagyhatalmak politikai versengésének eredménye. Olyan államnak, melynek léte csak a külső körülmények kedvező összejátzásának köszönhető, nem lett volna meg sem tartóssága, sem vonzóereje, hogy az egész román nép gravitációs központjává válhassék.

Azonban bármekkora is volt a román nemzeti mozgalom ereje a XIX. században, egyedül önmagában nem győzhetett volna ebben az időben Ausztria és Törökország tántoríthatatlan ellenállásával szemben, másrésről viszont a párizsi szerződés egész konstrukciója felborult volna a román nép egyesülési akarata nélkül. E két eseménysorozat egybekapcsolódása biztosította az egyesülés győzelmét.

A. OJTEA

L'ACCORD D'OSBORNE (9 août 1857)

Résumé

L'idée de mettre l'Empire ottoman à l'abri des attaques périodiques de la Russie et d'assurer l'équilibre européen par la création d'un état indépendant sur la frontière septentrionale de la Turquie européenne fut tout d'abord proposée par Ion Ghica, représentant du gouvernement révolutionnaire de Valachie de 1848 près la Porte. Le projet fut repris au début de 1855 par l'Angleterre. Il n'est guère vraisemblable que Napoléon III ait été converti à l'idée de l'Union des Principautés par les diplomates anglais. L'union des Principautés s'encadrerait parfaitement dans la politique antiautrichienne de Napoléon III et dans ses projets d'expansion économique.

Bien qu'appuyée par les plénipotentiaires d'Angleterre, de Russie, de Prusse et de Sardaigne, la proposition faite au Congrès de Paris, par le premier plénipotentiaire français d'unir la Valachie et la Moldavie rencontra la plus vive opposition de la part de l'Autriche et de la Turquie. Devant l'impossibilité de s'entendre sur l'union au sein du Congrès, on décida de consulter les vœux des populations moldo-valaques.

L'Autriche reporta son principal effort en Moldavie pour y faire élire un Divan séparatiste. La France réclama de la Porte l'annulation des élections moldaves, mais l'Angleterre devenue jalouse à cause de l'accroissement de l'influence française dans la Levante, commença à appuyer la politique autrichienne. La rivalité franco-anglaise menaçait d'étouffer la libre manifestation des vœux des populations de Moldavie et de Valachie.

Mais la volonté ferme des deux gouvernements de s'entendre et de sauver leur alliance, conduisit enfin à l'entrevue d'Osborne, terminée à la satisfaction complète des deux partis.

En fait l'accord conclu reposait sur une échivoque. Les deux parties étaient si soucieuses de sauver leur alliance, qu'elles ne regardèrent pas de trop près la question du statut futur des Principautés. Napoléon III était content d'avoir obtenu l'annulation des élections moldaves, et d'avoir payé cette concession réelle et immédiate d'une simple promesse d'entente avec le gouvernement anglais sur l'organisation définitive des Principautés à la veille du Congrès de Paris, en ne sacrifiant de son programme que le prince étranger.

La vraie signification de l'accord c'est que l'annulation des élections moldaves fut une concession inconditionnée de la part du gouvernement anglais, qui devait intervenir auprès de la Porte sans pouvoir la faire dépendre de l'arrangement concernant les Principautés. C'est pourquoi l'annulation des élections moldaves figure au premier point, et ce point est précis et clair, tandis que les arrangements relatifs à l'organisation des Principautés sont vagues et réservés pour le congrès qui devait statuer sur l'organisation définitive des Principautés. Le seul engagement précis que prit le gouvernement français fut de renoncer à l'union des Principautés sous un prince étranger et celui d'éviter à l'avenir un désaccord avec son allié à ce propos.

L'annulation des élections moldaves fit passer la question de l'union des Principautés entre les mains du peuple roumain qui, par la double élection du prince Couza, fit aboutir graduellement tout le programme du parti national et les vœux unanimes des Divans ad-hoc: l'union des deux Principautés en un seul État, sous le gouvernement d'un prince héréditaire et constitutionnel et l'indépendance politique.

Dans ce processus de la constitution de la Roumanie moderne, l'accord d'Osborne marque un point tournant.